

УНІВЕРСИТЕТСЬКА МЕРЕЖА В УКРАЇНІ: НЕОБХІДНІСТЬ МОДЕРНІЗАЦІЇ

За результатами наукової доповіді на засіданні Стратегічної сесії керівників закладів вищої освіти, 2 березня 2023 р.

<https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5106>

КРЕМЕНЬ

Василь Григорович

доктор філософських наук,
професор, дійсний член
(академік) НАН України і НАПН
України, президент
Національної академії
педагогічних наук України,
м. Київ, Україна

Анотація. Окреслено проблемні питання сучасної вищої освіти України, зокрема *недоліки існуючої мережі закладів вищої освіти, такі як висока завантаженість викладачів, відсутність наукових шкіл та формальність наукової діяльності, недостатня мобільність університету у підготовці фахівців затребуваних ринком праці, надмірне дублювання спеціальностей підготовки на регіональному рівні, подрібненість мережі закладів вищої освіти і як наслідок її витратність та неефективність, що призводить до хронічного дефіциту ресурсів та зниження загальної вітчизняної університетської конкурентоспроможності. Таким чином, логічною і вкрай необхідною видається модернізація існуючої мережі закладів вищої освіти, зокрема шляхом об'єднання окремих закладів. Подібне укрупнення мережі університетів відповідає міжнародному досвіду та дасть змогу підвищити їх конкурентоспроможність і позиції в авторитетних світових університетських рейтингах, що важливо для повоєнного відновлення України.*

Ключові слова: вища освіта; мережа закладів вищої освіти; університет; модернізація; підготовка конкурентоспроможного фахівця; повоєнне відновлення України.

Мета Стратегічної сесії ставити завдання стратегічного значення і визначати шляхи та способи їх вирішення.

У вищій освіті таким завданням, безумовно, є підготовка *сучасного конкурентоспроможного фахівця* (Вітренко та ін., 2022; Закон України, 2014; Президент України, 2019; Президент України, 2020; Президент України, 2022; План відновлення України, 2022). На мій погляд, багато українських університетів у цьому контексті працюють досить успішно. Але є й назрілі проблеми. І мова не тільки про проблеми, породжені російською агресією і війною. Є назрілі проблеми *модернізації вищої освіти*, без вирішення яких важко задовольнити на сучасному рівні потреби людини, регіону і країни в цілому.

Зупинюсь лише на одній — *мережа закладів вищої освіти*. Знаю, наскільки це питання болюче. Але якщо ми дійсно вболіваємо за національні інтереси України, в чому я не маю жодного сумніву, нам слід ставити це питання, обговорювати його і шукати оптимальні шляхи вирішення (Калашнікова & Оржель, 2022; Кремень та ін., 2022; Луговий та ін., 2021b).

У чому *недоліки існуючої мережі закладів вищої освіти*, яка значною мірою складається з дрібних однопрофільних закладів.

По-перше, необхідності викладачеві викладати цілий ряд, іноді 5 і більше дисциплін, що суттєво позначається на підготовці фахівців.

По-друге, відсутність на кафедрах наукових шкіл, а то й будь-якої наукової діяльності, без чого готувати сучасного фахівця просто неможливо.

По-третє, недостатня мобільність університету у підготовці фахівців, затребуваних ринком праці. Ситуація часто така: заклад існує, держава змушена його фінансувати, абітурієнти подають заяви, поступають усі і майже усі після закінчення не мають роботи за професією, бо місцевий ринок, скажімо, переповнений випускниками попередніх років. У той же час регіон не може замовити в такому однопрофільному університеті потрібних для нього фахівців.

У результаті за статистичними даними 34 % випускників закладів вищої освіти зайняті тими видами діяльності, які не потребують вищої освіти.

По-четверте, університет у боротьбі за виживання правдами і неправдами ліцензується, відкриває популярні спеціальності абсолютно не властивого напрямку і нібито готує фахівців. А проте не маючи ні кадрового, ні матеріального забезпечення. До того ж, часто на спеціальність поступає, скажімо, три-п'ять осіб, що не дає змоги організувати якісний освітній процес. Я вже не кажу, в що фінансово виллється такий процес. Водночас, коли в обласному центрі декілька університетів, то 2-3 спеціальності у кожного свої, а решта повторюються, знову ж таки з наборами до 10 чоловік.

По-п'яте, зрозуміло, що такий університет економічно неефективний, надмірно затратний і, головне, не здатний готувати сучасного фахівця.

Здійснений вченими академії аналіз показав, що **всі без виключення регіони** уражені **безпрецедентним дублюванням підготовки**. Наприклад, у 2022 р. у місті Києві підготовку бакалаврів з «менеджменту» здійснювали 40 закладів, з «права» — 38 закладів. Натомість підготовка в столиці за 21 STEM-спеціальністю, що визначають рівень інноваційного прогресу, здійснювалася в 1-3 закладах (Луговий та ін., 2022; Державна служба статистики України, 2022; ЄДЕБО, 2022). Паралелізм у підготовці в **одному місті** за спеціальностями часто сягає 70 %, а іноді становить всі 100 %. До того ж, поширеною є ситуація, коли в містах з наявними там потужними університетами існують малочисельні (з кількома сотнями здобувачів) позабазові структурні підрозділи університетів з інших міст, що дублюють місцеву підготовку. Вважаємо, що потрібно всі **дублюючі дрібні заклади**, особливо територіально відокремлені структурні підрозділи приєднати до основ-

них закладів певної місцевості (Кремень та ін. 2022).

Адже, за умов, що склалися, мережа закладів, очевидно, стає надмірно **витратною, вкрай неефективною**, у ній утворюється і зростає хронічний **дефіцит ресурсів**, що сьогодні відчувають усі без виключення заклади вищої освіти. На ці проблеми освітньої мережі у 2019 році звертав увагу і Світовий банк у своєму огляді. Їх багатократно загострили війна, воєнний стан і завдання повоєнного відновлення України (World Bank Group, 2019; Кремень та ін., 2022; Кремень, 2021; План відновлення, 2022).

Сама ситуація підштовхує — **об'єднайтесь у межах одного міста**, будете мати повноцінні студентські потоки, крупні однопрофільні кафедри з потужними науковими школами, легко буде реагувати на потреби регіону у фахівцях, наукових розробках, суттєво зменшите фінансові витрати.

Такий об'єднаний університет складе достойну конкуренцію зарубіжним закладам освіти, матиме великі перспективи розвитку і утвердження себе на ринку вищої освіти (Калашнікова & Оржель, 2022).

Нинішня ситуація призводить до **пониження загальної вітчизняної університетської конкурентоспроможності**, про що свідчать найбільш авторитетні світові рейтинги університетів — Шанхайський (Academic Ranking of World Universities), Times Higher Education World University Rankings і QS (Quacquarelli Symonds World University Rankings), які ще у 2018 р. визнані українським урядом (Кабінет Міністрів України, 2018).

У найбільш об'єктивному Шанхайському рейтингу, у його загальній і галузевій (за 54 академічними предметами) версіях, вітчизняні університети відсутні (Кремень та ін., 2022; Луговий та ін., 2021b).

До частково суб'єктивних рейтингів Times і QS загалом входять 13 українських закладів. У групі топ-500 (за Times) перебуває тільки один **Сумський державний університет** (Кремень та ін., 2022; Луговий та ін., 2021b).

До речі, середня кількість бакалаврських і магістерських здобувачів у вітчизняних закладах у цих рейтингах становить відповідно 18 тис. і 17 тис. Тобто у рейтинги пробиваються **крупні університети**. (Кремень та ін., 2022).

Водночас в Україні серед державних закладів **домінують малі** з кількістю бакалаврських і магістерських студентів менше 4 тис. Таких закладів

більше половини. І менше 10 % закладів із студентським контингентом понад 10 тис. Розміщені вони переважно в трьох крупних університетських центрах — Києві, Львові та Харкові. Відсутні такі заклади у Дніпрі та Одесі, не говорячи вже про багато інших обласних центрів (Кремень та ін., 2022).

Із *міжнародного досвіду* відомо, що країни *укрупнюють університети* заради підвищення їх конкурентоспроможності і рейтингових позицій як індикаторів реальної конкурентоспроможності. Оскільки ми прямуємо в Євросоюз, наведу один характерний європейський приклад. Після першого оприлюднення результатів Шанхайського рейтингу у 2003 р. Франція істотно укрупнила свої 22 університети світового класу, тепер їх 17 (пересічна величина становить *46 тис. здобувачів в одному*), натомість за їх досягненнями у 2020-2022 роках країна піднялася з 11-ї на 3 позицію у світі (після США і Сполученого Королівства). Вченими академії підготовлена науково-аналітична доповідь із системного огляду процесів укрупнення у 2000-2019 рр. *132 університетів 22 європейських країн* (Кремень та ін., 2022; Калашнікова & Оржель, 2022).

Звичайно, цю роботу з утворення потужних регіональних університетів слід проводити *обдумано, переконуючи колективи викладачів і студентів в доцільності цього кроку*. Держава могла б винайти кошти, або б це була міжнародна допомога зі зміцнення матеріально-технічної бази об'єднаних університетів. При цьому не повинен постраждати жоден викладач і студент.

Я міг би назвати *приклад такою успішного об'єднання*. Скажімо, Сумський державний університет об'єднався із місцевою Банківською академією. І не механічно, а шляхом внутрішньо-організаційних перетворень, зокрема об'єднання близьких факультетів і кафедр.

Разом із тим, мова не йде про автоматичне об'єднання усіх невеликих університетів. Серед них є й такі, що заслуговують бути окремими. Зокрема, слід *зберегти часто невеликі*, але важливі історичні університети в невеликих містах, як, наприклад, Ніжинський, Глухівський та інші. Надати за можливості їм цільову допомогу у підвищенні конкурентоспроможності.

Час вимагає *активізувати процес модернізації української вищої освіти* з метою підвищення рівня підготовки фахівців, формування свідомого громадянина і патріота своєї держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Вітренко, Ю.М., Ворона, В.О., & Дебич, М.А. (2022). Сфера вищої освіти як складова плану відновлення України. Вісник Національної академії педагогічних наук України, 4(2), 1-7. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4211>
- Державна служба статистики України. (2022). *Вища та фахова передвища освіта в Україні*. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Єдина державна електронна база з питань освіти. (2022). *Реєстр суб'єктів освітньої діяльності*. <https://registry.edbo.gov.ua/search/>
- Закон України «Про вищу освіту». (2014, 1 липня). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
- Кабінет Міністрів України. (2018, 14 березня). *Про затвердження переліку світових рейтингів університетів для визначення особливої категорії іноземців та осіб без громадянства, які претендують на працевлаштування в Україні* (154-р). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/154-2018-р>
- Калашнікова, С., & Оржель, О. (2022). *Оптимізація мережі закладів вищої освіти: досвід європейських країн та рекомендації для України* : аналітичний огляд. Київ: Педагогічна думка. <https://lib.iitta.gov.ua/731669>
- Кремень, В.Г. (ред.) (2021). *Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні. (До 30-річчя незалежності України)* : монографія. Національна академія педагогічних наук України. Київ: КОНВІ ПРІНТ. <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>
- Кремень, В.Г., Луговий, В.І., Саух, П.Ю., & Таланова, Ж.В. (2022). Мережа державних закладів вищої освіти України : аналіт. огляд конкурентоспроможності. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 4(1). <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4122>
- Луговий, В.І., Слюсаренко, О.М., & Таланова, Ж.В. (2021a). Вимірювання якості діяльності університетів через участь у світових (Shanghai, Times, QS) та національному рейтингах : за матеріалами доповіді на X Міжнародній науково-практичній конференції «Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу. Оцінювання якості: підходи та інструменти» 10 листопада 2021 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 3(2), 1-6. <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-2-3-5>
- Луговий, В., Слюсаренко, О., & Таланова, Ж. (2021b). Дві стратегії розвитку вищої освіти: якої бракує Україні? *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*, (12), 35-52. <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2021-12-2-35-52>
- Луговий, В.І., Слюсаренко, О.М., & Таланова, Ж.В. (2022). Університетський портрет Києва: проблема збереження науково-технологічного профіля : Аналітичний огляд спеціальностей підготовки. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 4 (1). <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4101>
- План відновлення України. (2022). <https://recovery.gov.ua/>
- Президент України. (2019, 30 вересня). *Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року*

- (722/2019). <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>
- Президент України. (2020, 3 червня). *Про вдосконалення вищої освіти в Україні* (210/2020). <https://www.president.gov.ua/documents/2102020-34045>
- Президент України. (2022, 21 квітня). *Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни* (266/2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/2022>
- World Bank Group. (2019). *Review of the Education Sector in Ukraine. Moving towards Effectiveness, Equity and Efficiency* (RESUME3). Overview. <https://bit.ly/30vLppl>

THE UNIVERSITY NETWORK IN UKRAINE: THE NEED FOR MODERNIZATION

According to the results of scientific report at the meeting of the Strategic Session of the Heads of Higher Education Institutions, March 2, 2023

Vasyl Kremen

DSc in Philosophy, Professor, Full Member (Academician) of NAS of Ukraine and NAES of Ukraine, President, National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Abstract. *The problematic issues of modern higher education in Ukraine are outlined, in particular, the shortcomings of the existing network of higher education institutions, such as high workload of teachers; lack of scientific schools and formality of scientific activity; insufficient mobility of the university in training specialists in demand by the labor market; excessive duplication of training specialties at the regional level; fragmentation of the network of higher education institutions and, as a result, its costliness and inefficiency, which leads to chronic shortage of resources and decrease in the overall domestic university competitiveness. Thus, it is logical and extremely necessary to modernize the existing network of higher education institutions, in particular by combining individual institutions. Such consolidation of the network of universities corresponds to international experience and will allow to increase their competitiveness and positions in the world's authoritative university rankings, which is important for the post-war recovery of Ukraine.*

Keywords: *higher education; network of higher education institutions; university; modernization; training of a competitive specialist; post-war recovery of Ukraine.*

Дата публікації: 17 березня 2023 р.